

Sumák, sumákol. 1. Göcsej első néprajzkutatójának, a kiskanizsai születésű és negyven éven át Nován plébánoskodó Plánder Ferencnek (1796—1867) 1832-ben közzétett, „Zala Vármegyei Göcsei szőejtés (dialectus) 's annak némely különös szavai” című tanulmányában olvashatjuk: „*Sumák*: ostoba, tudatlan” (TudGyfűjt. 3 : 81). Kizárólag dunántúli, főleg zalai és somogyi adatközlések nyomán az MTsz. a *sumák*-ot még a következő jelentésekben is nyilvántartja: 1. 'sunyi, alattomos, kétszínűsködő, gyanús szerepet játszó, titokszerű, sötét tekintetű (ember)'; 2. 'konokul hallgató'; 3. 'bolond'. Az Ormánságban az OrmSz. szerint *sumák* 'az, aki sumagol', azaz 'ravaszul, hallgatva tartogat valamit magában'. Az ÚMTsz. anyagában az egykori Zala vármegyének Dráván túli részén fekvő, ma Horvátországhoz tartozó Légrádról, valamint a Zselicségből van adat a *sumák*-ra. Újabban a *sumák* már nemcsak a Dunántúl tájszava, hanem — nyilván a Délnyugat-Dunántúlról beköltözők, ott katonáskodók révén — elterjedt Budapesten, de máshol is a diáknyelv, bizalmas társalgási nyelv elemeként 'sunyi, kétszínű'-féle jelentésben. Így ismerem én magam is Budapestről az ötvenes-hatvanas évek óta. Szülővárosomban, Debrecenben, ahol 1954-ig éltem, még nemigen találkoztam vele, legalábbis nincs róla emléképem. Pedig Végh Antal használja abban a kisregényében, amelynek cselekménye 1952-ben játszódik Debrecenben. A Református Kollégium egyik kapusát a következőképpen jellemzi: „Portás Lajos is megéri a pénzét! Tud latinul, és minden tanárt tegez. Valamikor itt diákoskodott ő is, de idő előtt belegyökkent a tudományokba. Nagy *sumák*. Mielőttünk elázattja a tanárokat, a tanároknak meg kifecseg rólunk mindent.” (Végh Antal: Akkor májusban esett a hó. Bp., 1979. 35—6.)

A *sumákol* ige 1874-ben tűnik fel a Somogy megyei Szőkedencsen gyűjtött nyelvjárási anyagban: „*sumák*: titokszerű, sötét tekintetű ember; *sumákónyi*” (Nyr. 3: 231). Dunántúli forrásokból mutatja ki az MTsz. a *sumákol* igét ezekben a jelentésekben: 1. 'félleg-meddig alszik, pislog'; 2. 'lapít, fülel'; 3. 'sunyiskodik, alattomoskodik, kétszínűsködik'; 4. 'konokul hallgat'. Ugyancsak dunántúli tájszó az MTsz.-ben külön címszóként szerepeltetett, de a *sumákol*-lal összevetett *sumagol* 1. 'sunyiskodik, alattomoskodik, kétszínűsködik'; 2. 'bambán, szótlanul ül, mogorván hallgat' és *sumókol* 'settenkedik'. Az ÚMTsz. a *sumákol* igét számos dunántúli forráson kívül egy 1959. évi szegedi forrásból is nyilvántartja. Felbukkant a *sumákol* a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Encsen (Nyr. 73: 382), valamint a „fattyúnyelvben” (Zolnay—Gedényi) is. A *sumagol*-ra az ÚMTsz.-nek Dél-Dunántúlról vannak adatai. Szerepel az OrmSz.-ban is. Zalában „oda *csummagót*: oda lopódzott” (MNy. 11: 186) alakváltozatot is feljegyeztek.

2. Az elmúlt száz év alatt a *sumák*, *sumákol* etimológiájáról négy figyelemre méltó vélekedést nyilvánítottak. 1870-ben a CzF. (5: 925) ezeket írta a *sumák*-ról: „Göcseji tájzsó s am. ostoba, tudatlan, együgyű, gyüge. Alapértelemre rokon a *sunda* szóhoz, s gyökre *sum* a *suny*, *huny*, *kum* gyökökhöz, mintha volna: *sunyák*. Alakjára olyan mint a *szul* (szúr) gyökből származott *szulák*, és az *iszik* származéka: *iszák*.”

Az EtSz. (1: 1214) 1925-ben a dunántúli *csummog* 'alattomoskodik, ólálkodik; nem akar valamit kimondani' igéről a következőket állapította meg: „Eredete nincs tisztázva. Talán a dunántúli *sümmög*, *sumagol*, *sumákol* 'alattomoskodik, ólálkodik, mogorván hallgat' MTsz. családjába tartozik vagy ennek alakv.-a. A MTsz. a *sunnyog* 'hunyorog, ólálkodik' tájszóra utal.”

Kniezsa (SzlJsz. 480—1) 1954-ben a (délnyugat-)dunántúli tájjszóként bemutatott *sumák*-ot kaj-horvát jövevényyszónak, mégpedig a Habeliétől már 1670-ben szótározott *šumák* 'ostoba, buta ember' (Pleteršnik 2: 650) átvételének minősítette. Úgy vélte, hogy a kaj-horvát főnév talán a *šum* 'bódulat' származéka.

A TESz. (3: 616) 1976-ban a *sumák* és a *sumákol* közül az utóbbit tette meg címszó-
nak, a *sumák*-ból pedig alcímszót csinált. Anélkül, hogy e szavak nyelvjárási hátteréről, földrajzi elterjedéséről tájékoztatott volna, a következőképpen etimologizálta őket: „A szócsalád alapja, a *sumákol* ige valószínűleg származékszó: a *sunyik* ige tövéből keletkezett gyakorító -*ákol* képzőbokkal; vö. *szipákol*, *pőfékel* stb. A *sumákol* *m*-je a *sunyik* eredetibb *n*-jére mehet vissza; vö. *huny* ~ N. *hum*, *kum*, továbbá *talán*, *hiszen* stb. Az *m*-es változatok egyéb, etimológiailag ide tartozó szavakban is feltűnnek; pl.: *summog* 'sompolyog', *sümmög* 'alattomoskodik' (ÚMTsz.); *csummog* 'alattomoskodik, ólálkodik' (MTsz.). Jelentéseit a *sunyik*-ban és családjában (*sunyi*, *sunnyad* stb.) uralkodó 'meglapul, alattomosan viselkedik', 'szemét behunyja, hunyorog' stb. jelentések jól magyarázzák. — A *sumák* a *sumákol* igéből való elvonás. Szláv származtatása nem valószínű.” A szócikk végén utalás található a *sanda*, *sunyi*, *szundít*, *szunnyadozik* címszókra.

Az ismertetett vélemények két csoportra oszthatók. Az egyikbe Kniezsáé tartozik, a másikban pedig a CzF., az EtSz. és a TESz. vélekedése foglalható össze. Vizsgáljuk meg őket közelebbről.

3. Kniezsa — mint láttuk — a dunántúli *sumák*-ot a kaj-horvát *šumak* 'ostoba, buta ember' átvételének tartotta. A kaj-horvát nyelvjárás a szerb-horvát nyelvterületnek az északnyugati részét foglalja el Zágráb körül. Északnyugat felől a szlovén nyelvterülettel, északkelet felől Dél-Zala és Dél-Somogy magyar nyelvjárásaival, kelet és dél felől a što-nyelvjárással, délnyugat felől pedig a ça-horvát nyelvjárással szomszédos. A kaj- és a što-nyelvjárás közötti határ nagyjából megegyezik az egykori török hódoltság határvonalával: a što-nyelvjárás területe török kézen volt, a kaj-horvát terület viszont nem. — Az 1670-ben Habeliétől már szótározott kaj-horvát *šumak* előfordul egy 1794-ben írt franciabarát forradalmi versben is, amelyet az ismeretlen kezektől Zágráb főterén felállított szabadsághéra függesztettek ki: „Szpametnessi naj ravnaju, | Priprosztešsi naj szlussaju. | Groff je sztokrat velik bedak, | Plemenitass vecs kak *sumak*.” [= Az értelmesebbek irányítsanak, Az együgyűbbek engedelmeskedjenek. A gróf százszorosan tökfilkó, A nemes több mint ostoba.] (László Hadrovics: Kajkavische Literatur. Eine Auswahl mit Einleitung, Anmerkungen und kurzem Glossar. Wiesbaden, 1964. 41. A szójegyzékben, a 69. lapon a *šumak* német ekvivalense 'Tölpel'.) — A *šumak* etimológiáját Skok (EtRj. 3: 423) adataira támaszkodva lehet tisztáznunk. Az ósszláv ősiségű szerb-horvát *šum* 'nesz, susogás, moraj' főnév igei származékának, a *šumiti* 'susog, suhog, zizeg, morajlik' igének 'ostobán, bután beszél' (Skok: i. h.) jelentése is van, s az e jelentésben használt igéből nyelvjárási (Lovran, Isztria) *šuma* 'félbolond' (Skok: i. h.) posztverbále alakult. A *šuma* 'félbolond' főnévből a *glühāk* 'süket ember', *lěvāk* 'balkezes', *lūdāk* 'bolond; elme-

bajos', *pròstāk* 'közönséges alak, faragatlan fráter', *šurāk* 'sógor' (< : *šura* 'ua'.) stb. analógiás hatására *šumak* 'ostoba, buta ember' képződött. L. még kaj-horvát *šumast* 'ostoba, buta; mámoros, ittas' [1740: Belostenec: Gaz. 2: 493], *šūmast* 'süsü, lüke, hülye, együgyű' (SzbhvMSz. 3: 331). — Horvátország északnyugati vidékein meglehetősen gyakori a *Šumak* családnév, amelyet az 1948. évi népszámlálás kérdőívein alapuló horvát családnévtár (LPH. 665) húsz helységből mutat ki. A HASz. (17: 875) szócikkírója, Pavičić szerint a *Šumak* családnév előzménye a *šumāk* 'erdőben lakó (vagy: erdőben lakóként viselkedő) ember', amely a szerb-horvát *šuma* 'erdő' származéka. Ez ugyancsak a fentebb bemutatott szerb-horvát *šum* 'nesz, susogás, moraj' családjába tartozik. — A kétféle előzményre visszamenő szerb-horvát *šumak*-ot Pop.² (2: 474) közös szócikkbe vonta össze 'ostoba, együgyű ember; erdei ember' jelentéssel.

Skok (EtRj. 3: 423) a *šumkē* ~ *šumkē* 'lopva, lopakodva, lopódkodva, suttymban' (SzbhvMSz. 3: 331) határozószót is a *šumiti* igével kapcsolta össze. Ezzel nem értetünk egyet. A *čútkē* 'hallgatva; csendesen, magában', *ležēčke* 'fekve', *puzēčke* 'csúszva, mászva, kúszva', *trčkē* 'futva, szaladva' stb. határozószókkal azonos képzésmódú *šumke*-nak — amint már A. Leskien (Grammatik der serbo-kroatischen Sprache. I. Heidelberg, 1914. 413) megállapította — a *šumati se* 'lopakodik, somfordál; sündörög, settenkedik' (SzbhvMSz. 3: 331) ige az alapszava. Ez az ige pedig nem választható el a Skoktól (EtRj. 3: 422) onomatopoeitikus — nyilván hangfestő — eredetűnek tartott *šuljati se* 'lopakodik, somfordál; sündörög, settenkedik' (SzbhvMSz. 3: 330), *šünjati se* 'lopózik, lopakodik, somfordál; ólálkodik, sündörög, settenkedik' (SzbhvMSz. 3: 331), *šünjati* 'szimatol, szaglász, vizslat' (uo.) igéktől. L. még *šunjalo* 'alamuszi, sunyi személy' (uo.) is.

Vizsgálódásainkból annyi tanulságot máris leszűrhetünk, hogy a göcseji *sumák*-nak a kaj-horvátból való eredeztetése ellen semmiféle kifogás nem emelhető. E származtatás teljes mértékben összhangban van a szóföldrajzzal és az időrenddel. Alaki és jelentésbeli nehézsége nincs. A *sumákol*-ra vonatkozólag azonban csupán a CzF., EtSz., TESz.-féle vélekedés taglalása után tehetünk észrevételeket.

4. A CzF.-től, az EtSz.-től és a TESz.-től képviselt nézetnek az a közös sajátossága, hogy a belső keletkezésűnek gyanított *sumák*, *sumákol* tövét több-kevesebb határozottsággal összekapcsolja a *sunyik* 'lopva, kacintva néz; meglapul, alattomosan viselkedik', *sunnyog* 'lapul, alattomosan viselkedik; sompolyog, ólálkodik' stb. igével.

A CzF. a *sumák* előzményét a *sunyik* igéből képzett *sunyák-ban látta, s szóképzési párhuzamként a *szulák*-ra és az *iszák*-ra hivatkozott. Ez az érvelés teljesen hamis. A magyarban deverbális *-ák* nomenképző nincs, a *szulák* és az *iszák* nem magyar képzés, hanem jövevényszó.

A CzF. koncepciójának lényegét a TESz. úgy próbálta megmenteni, hogy a *sumák* főnév és származéka, a *sumákol* ige közötti valódi viszonyt megfordította, és a *sumákol* igét tekintette elsődlegesnek, a *sumák*-ot pedig az igéből való elvonás eredményének állította be. Csakhogy ez az eljárás nem más, mint az alapszó és származéka közötti természetes kapcsolatnak a feje tetejére állítása, ami ellen a kronológia a legmerevebben tiltakozik. Ha a magyar forrásból 1832 óta adatolt göcseji *sumák* történetének kezdetét visszautoljuk kaj-horvát előzményének, a vele azonos jelentésű *šumak*-nak az első, 1670. évi szótározásáig (jól tudva azt, hogy a szótárba kerülés előtt egy szónak már hosszú-hosszú életpályája lehet), akkor azt látjuk, hogy a *sumák* < *šumak* kétszáznegy esztendővel az 1874-ben feljegyzett *sumákol* előtt már szótárban rögzített szó volt. Ez a tény önmagáért beszél. A *sumák* és a *sumákol* közül csakis a *sumák* vehető alapszónak.

Elfogadhatatlan a TESz.-nek az az eljárása is, hogy a *sumák* és *sumákol* jelentéstartományáról szólva éppen a legrégebbről, a *sumák*-nak 1832, illetőleg — a *šumak* révén — 1670 óta kimutatott 'ostoba, együgyű ember' jelentéséről a m a g y a r á z a t b a n

egyetlen szót sem ejt, úgy tesz, mintha az nem is volna, s csupán a *sunyi*, *sunnyad* szócsaládban is meglevő jelentések, jelentésárnyalatok léteznének a *sumák(ol)* családjában is. E fontos jelentésnek az elhallgatása elszűrkiti és eltorzítja a *sumák(ol)* valódi szemantikai képét.

5. Az előadottakból teljes határozottsággal levonhatjuk azt a következtetést, hogy a göcseji *sumák* főnevet szerb-horvát jövevényszavaink között kell nyilvántartanunk. A *sumák* azonban a magyarban származékot fejlesztett, a *sumákol* igét, s számos alakváltozattal és jelentéssel gazdagodott annak következtében, hogy bekerült a *sunyik*, *sunnyog* stb. morfoszemantikai mezejébe. (A morfoszemantikai mezőhöz l. Kiss: Nytud-Ért. 89. sz. 36–7.) A *sunyik*, *sunnyog* stb. (TESz. 3: 617–8) szócsalád a *sumák*-kal és a *sumákol*-lal nem tartozik össze genetikailag, de az ismétlődő használat folyamán egy morfoszemantikai mezőbe terelődtek. Innen van alaki és jelentésbeli összehajlásuk, konvergenciájuk.

Hasonló konvergencia a szerb-horvátban is végbement, s mint fentebb, a 3. pont második bekezdésében láttuk, még Skokot is megtévesztette a *šumke* határozószó eredetét illetőleg. Az ott bemutatott szerb-horvát szócsalád egyébként még a magyar *sunyi* családjá szempontjából sem lehet érdektelen. És ugyanúgy: a szerb-horvát *šunjati se*, *šunjalo* vizsgálatában is hasznosnak bizonyulhat a magyar *sunyi*, *sunnyog* stb. figyelembe vétele.

Minél jobban belemélyedünk a nyelvi valóság tarka világába, amelybe szomszédainkat is mindenkor bele kell értenünk, annál igazabban magyarázatát adhatjuk a nyelvi jelenségeknek, s annál nehezebben esünk rabul előre kialakított nézeteknek, prekoncepcióknak.